

Sichálek, Jakub

Testamenty dvanácti patriarchů : české tisky 16. století

Bohemica litteraria. 2025, vol. 28, iss. 2, pp. 27-40

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/BL2025-2-3>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.83278>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](#)

Access Date: 30. 01. 2026

Version: 20260130

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Testamenty dvanácti patriarchů.

České tisky 16. století

Jakub Sichálek

ABSTRACT

Testaments of the Twelve Patriarchs and its Czech prints from the 16th century

The study deals with several early printed books in Czech dating back to the 16th century. It briefly refers to the frequently published work *Kniha bohomyšlná ... (The pious book on mourning wailing of the Holy Fathers in the darkness*, first printed in 1572) and draws attention to Josef Jungmann's assumption, uncritically repeated by latest scholarly literature, that the translator of the work was Jan Stráněnský. Josef Truhlář already pointed out in 1906 that this printed book is a revival of a work which we know from a manuscript dated 1551. The study further examines in detail the *Testaments of the Twelve Patriarchs* and its Czech printed editions from the second half of the 16th century. The editions transmit the same text, which is based on the textual tradition represented by two manuscripts from the second half of the 15th century. This manuscript tradition had already brought together four originally separate works: the chapters of Genesis, the *Testaments* (Old Czech translation of the Latin work *Testamenta duodecim patriarcharum*), *Joseph and Aseneth* (Old Czech translation of the Latin *Historia Ioseph et Aseneth*), and the *Life of Joseph* (Old Czech translation of the *Historia Ioseph*). Finally, the study describes the composition of the Czech printed Testaments and points out some textual differences between the printed editions and the manuscripts.

KEYWORDS

Testamenty dvanácti patriarchů; Genesis; Jozef a Aseneth; Život Jozefův; Jan Stráněnský; biblické apokryfy; pseudepigrafy; jazykově české paleotypy.

KLÍČOVÁ SLOVA

Testaments of Twelve Patriarchs; Genesis; Joseph and Aseneth; The Life of Joseph (Historia Ioseph); Jan Stráněnský; biblical Apocrypha; Pseudepigrapha; early printed books in Czech.

Hana Bočková analyzovala v monografii *Knihy nábožné a prosté* (BOČKOVÁ 2009) díla 16. až 18. století, která dotud stála stranou ediční i literárněhistorické pozornosti, buď pro svoji zřejmou ideovou tendenci, nebo estetickou subordinaci.

V kapitole *Rozjímání a útěcha* se věnovala také biblickým příběhům a apokryfům. Uvedla je touto výstižnou charakteristikou a nezastírala přitom badatelská deziderata: „Množství materiálu nabízí žánrově bohatá skupina prací, které používají biblickou látku volněji [...], slouží jim jako látkový zdroj, s nímž nakládají podle potřeb a požadovaných cílů. Syžetovost těchto textů, zejména propracované pásmo postav s promluvy (zpravidla doslovně přejatými z pretextu nebo jej variujícími), cit pro dramatický konflikt, uplatnění popisů zachycujících živě prostředí je směřuje na samu hranici žánrů beletristických. Jejich látkovým zdrojem nejsou pouze texty kanonické, ale často též apokryfní. Vysledování jednotlivých článků a stanovení geneze příběhů je obtížný proces. Právě jejich početnost, jež by zasluhovala mnohem důkladnější pozornost, nás nutí se této mohutné a bohatě strukturované oblasti pouze okrajově dotknout“ (BOČKOVÁ 2009: 143).

Jako příklad zmínila *Knihu bohomyšlnou a velmi pěknou [...] o žalostivém kvílení a hořekování Otců svatých v temnostech [...]*, která vyšla tiskem poprvé v roce 1572 a do konce 16. století byla tištěna ještě čtyřikrát. V explicitu tohoto díla, který se nachází shodně v tisku i v rukopisném pretextu z r. 1551,¹ čteme název *Lament aneb Pláč Otců svatých*.² Autor dedikace³ Jan Stráněnský připomíná v úvodním paratextu jiné apokryfní dílo: *Kšafy dvanácti patriarchů*, které „mnohá léta v tišině ležely, až teprva nevelmi dávných let na světlo od lidí pobožných latině, německy, naposledy i česky vydány jsou“.⁴

Stráněnský nebyl překladatelem *Lamentu*, jak tvrdil JUNGSMANN 1849: 235 a po něm nekriticky přebírali jiní; obnovil – včetně *Předmluvy k pobožnému čtenáři* – starší, rukopisně šířené dílo: Praha, Národní knihovna České republiky, sign. XVII F 17, ff. 1r–178r (srov. TRUHLÁŘ 1906: 97–98, č. 247). Tak je také třeba rozumět formulacím z titulu, že tato „kníha prvé nikdá vůbec vydána nebyla“ a že „nyní pak v nově jest vytištěna [...]“.⁵ Jednoznačné je také přiznání

1) O tomto rukopisu, který autorčině pozornosti ušel, viz níže.

2) Dále budu toto dílo stručně označovat *Lament*.

3) Dávám za pravdu M. Vaculínové, která nedávno upozornila na jazykové nelogická pojmenování autora dedikace *dedikátor* a adresáta *dedikant*, s nimiž se v naší odborné literatuře běžně setkáváme (VACULÍNOVÁ 2021).

4) Cituji podle digitalizovaného exempláře tisku z r. 1588 (Praha, Národní knihovna České republiky, sign. 54 E 8, f. A6a), protože dostupné digitalizované exempláře starších vydání jsou neúplné (<https://books.google.cz/books?vid=NKP:1002389296&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>; přístup 9. 5. 2025).

5) Cituji z nejstaršího tisku z r. 1472 (*Knihopis* 3992) podle záznamu v databázi (<https://www.knihopis.cz/>; přístup 9. 5. 2025), on-line dostupný digitální exemplář je totiž dochován bez titulního listu.

Stráněnského, které čteme v jím napsané dedikaci, že se mu kniha „od jednoho mého dobrého přítele v ruce dostala; vida ji znamenitého potěšení plnou býti, nemohl jsem toho pominouti, než abych ji pro jich užitek, kterýž se v ní zavírá, k vytištění podal a Vaší milosti [Vilémovi z Rožmberka] připsal a dedykoval.“⁶

Už zmíněné *Kšafy dvanácti patriarchů* jsou dílo rozsahem shodné s *Lamentem*. Mají přibližně 160 listů osmerkového formátu včetně paratextů a dosáhly také obdobné popularity: mezi lety 1545 až 1603 byly vydány nejméně sedmkrát, a to nejčastěji pod názvem *Testamentové aneb Kšaftové dvanácti patriarchuov, synuov Jákobových*.⁷ Roku 1594 byly také opsány z tištěného vydání (ZÍBRT 1913: 81–85, TRÍŠKA 1972: 162). Podobně jako *Lament* mají i *Testamenty* starší rukopisnou předlohu. Českou historiografií byla obě díla dříve shodně označována jako *duchovní romány*.⁸

Hana Bočková konstatovala u *Lamentu*, že toto dílo má dlouhý rodokmen a složitou kompozici s několika oddíly (BOČKOVÁ 2009: 144). Totéž lze říct o *Testamentech*, které jsou specifickým propojením čtyř biblických, resp. parabiblických narativů. Právě rodokmenu a kompozici *Testamentů* budu dále věnovat podrobnější pozornost.

Genealogie Testamentů

Testamenty působí jako žánrově hybridní text absorbující různorodé výrazové prvky a literární postupy. Jsou původně starověkým spisem, vzniklým během prvních dvou staletí našeho letopočtu, který cílil na křesťanské publikum; textová podoba předpokládaného archetypu přitom zůstává nejasná, přestože dosavadní bádání věnovalo mnoho pozornosti právě starověké a raně středověké textové tradici a interpretaci.⁹ Při následné bohaté textové transmisi sice *Testamenty* ztratily vazbu na svůj někdejší historický kontext (ostatně v moderním

6) Cituji podle digitalizovaného exempláře tisku z r. 1588 (Praha, Národní knihovna České republiky, sign. 54 E 8, f. A6a) – srov. výše pozn. 4.

7) Dále budu toto dílo stručně označovat *Testamenty*.

8) Toto sousloví použil poprvé J. Jungmann, který tak přeložil Dobrovského německé spojení „Romane geistlichen Inhalts“ (DOBROVSKÝ 1818: 244–245). Jungmann, jehož *Historie literatury české* je zčásti velmi těsným překladem Dobrovského syntézy, rozšířil výčet tzv. duchovních románů na desítku děl včetně *Testamentů*, ale i *Lamentu*, který uvedl oproti Dobrovskému nově (JUNGMANN 1825: 58, 145–146 a 314; JUNGMANN 1849: 40, 113 a 235), J. Jireček výčet tzv. duchovních románů kriticky revidoval (JIREČEK 1860: 76–78). *Testamenty* z této skupiny vyňal, neboť nejde o výpravny text, ale o řadu naučení o ctnostech a nectnostech, u *Lamentu* pak uvedl několik konfúzních až mylných tvrzení, která uvedl na pravou míru TRUHLÁŘ 1906: 97–98, č. 247.

9) Souhrnně KUGLER 2001: 21–39 a DE JONGE 2003: 71–83, stručně např. DE JONGE 2002.

odborném bádání různě interpretovaný),¹⁰ ale podržely si jako konstantu zřetelnou vazbu biblickou: Fabulačním východiskem je 49. kapitola knihy *Genesis* (Jákobův „testament“ a smrt) a zmíněny jsou i další biblické motivy a epizody. *Testamenty* podávají promluvy dvanácti Jákobových synů v závěru jejich života a tyto fiktivní promluvy jsou pojaty jako formativní odkaz potomkům obsahující pasáže autobiografické, exhortační i profetické; vedle narace se zde setkáme především s parenezí, eschatologií a figurativním, christologickým významem určitých motivů.¹¹

Testamenty představují jeden z nejrozsáhlejších starozákonních pseudepigraphů a dočkaly se široké recepce (HAELEWYCK 1998: 82–89, č. 118). Pro evropský prostor v rámci areálu *Slavia romana*, kam počítáme i české země, má zásadní význam latinský překlad, který pořídil z řeckého znění lincolnský biskup Robert Grosseteste roku 1242 (známe dokonce řecký rukopis *Testamentů*, který Grosseteste vlastnil, viz DE JONGE 1991).¹² Části latinského překladu se záhy dostaly do rozsáhlého narativního a encyklopedického svodu *Speculum historiae* francouzského dominikána Vincenta z Beauvais († 1264). Toto „zrcadlo“, jak byla encyklopedická díla vrcholného středověku s oblibou nazývána, pojednávalo o dějinách světa a jeho význačných osobnostech (ve středověkém pojetí, tj. včetně biblických a legendárních). *Speculum historiae* se dočkalo ve vrcholně a pozdně středověké západoevropské učené kultuře, včetně našich zemí, velkého rozšíření – k rukopisům se od 70. let 15. století přidalo nové médium, knihtisk.

Grossetestův mladší současník, mnich anglického kláštera sv. Albana a přední historikograf Matthaeus Parisiensis († 1259), uvedl ve svém hlavním díle *Chronica maiora* několik zajímavých detailů týkajících se geneze latinské verze *Testamentů*: V té době [r. 1242, k němuž se vztahuje kronikářův záznam] lincolnský biskup Robert, muž mimořádně znalý latiny a řečtiny, přeložil věrně z řečtiny do latiny *Testamenty dvanácti patriarchů*, které byly po dlouhou dobu neznámé a utajené kvůli závisti Židů, protože obsahují jasná proroctví o Spasiteli. Avšak Řekové, nejpilnější shledavatelé všech písemností, se o tomto spisu jako první dozvěděli, přeložili ho z hebrejštiny do řečtiny a uchovali tak až do dnešní doby.¹³

10) Dochované textové prameny jsou pozdní, z 10. stol. a mladší doby, ač zmínku o tomto díle najdeme u Órigena či Jeronýma (DE JONGE 1993: 15–16).

11) Ústřední roli v *Testamentech* zaujímají Levi, Juda, a především Josef, který jako exemplární postava, etický vzor, prochází několika testamenty (HOLLANDER 1981; KUGLER 2001: 20–21). Český překlad Jana Hellera (podle kritického vydání řeckého textu) přináší SOUŠEK 1995: 205–289.

12) Kritická edice latinského znění dosud chybí.

13) Latinský text i moderní anglický překlad cituje NISSE 2017: 127 a 190, pozn. 1.

Tyto informace čteme také v první, kratší předmluvě českých tisků *Testamentů*:

„Najprvé se položí, kterak tito Testamentové aneb Kšaftové dvanácti patriarchův, synův Jákobových, sou nalezeni a skrže kterého učitele z řecké řeči v latinský jazyk přeloženi.

Velmi dlouhý čas tato knížka, výborný čtenáři, skrže závist a zlost nevěrných Židův pro jisté a světlé prorocství o Kristu Pánu, Spasiteli našem, všemu lidskému pokolení zaslíbeném, skryta a potlačena byla. [...] Až naposledy Řekové, kteříž byli vyhledavatelé starých činův a skutkův, ji našli a z židovského jazyku do řeckého s velikou pilností a prací přeložili. Byli pak tito Kšaftové dlouhý čas skryti a zatajeni [...] až do času Roberta Druhého, Grossetestus řečeného, biskupa linkolinského. Kterýžto Robertus, žádného nákladu sobě nevážil, posly zvláštní do Řecké země poslal, aby mohl již jmenované knížky dosáhnouti, v kterých by tak znamenitá a světlá svědectví o Kristu Pánu nalezena byla. A když jí dosáhl, jsa v té obojí řeči velmi dobře vyučený a známý, do latinské ji slovo od slova právě a gruntovně přeložil, léta 1242. [...] Měl také na pomoc mistra Mikuláše, pravého Řeka, rektora a klerika v městě Dacheth, u opata od Svatého Albána.“¹⁴

Bude předmětem dalšího studia zjistit, jakou cestou se k nám uvedené informace dostaly. České tisky *Testamentů* (známe jich z let 1545 až 1603 celkem sedm a tradují týž text)¹⁵ totiž v jádru nejsou překladem některé latinské nebo německé předlohy, některého latinského nebo německého tisku, ale svébytným „domácím“ kompozitním útvarem. Vycházejí z jedné větve staročeské rukopisné tradice, která sdružila do jednoho narativně teologického celku čtyři geneticky původně samostatná díla, přesněji: jejich české překlady: *Genesis*, *Život Jozefův* (LEHÁR 2008; SICHÁLEK 2017), *Poručení dvanácti patriarchů* (KOLÁR 2000) a *Jozef a Aseneth*¹⁶ (KOLÁR 2008; SICHÁLEK 2019).

Poručení dvanácti patriarchů jsou staročeským převodem Grossetestova latinského textu. *Život Jozefův* je staročeským převodem bohemikální redakce latinské *Historia Ioseph* sepsané r. 1336 španělským dominikánem Alfonsem

14) Cituji z nejstaršího tisku z r. 1545 (Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. BA V 42, ff. a1v–a2v). Text je v podstatě shodný ve všech tiscích. Část předmluvy cituje i P. Voit (VOIT 2017: 649, č. 13).

15) Knihopis, č. 16 117–16 122 (*Testamentové...*) (HORÁK 1965: 266–268). Tradovaný text zůstává identický po obsahové stránce. Dílčí textové rozdíly mezi jednotlivými vydáními najdeme především mezi prvním vydáním z r. 1545, případně druhým vydáním z let 1549–1551, a vydáními dalšími: jedná se o přizpůsobení jazyka tiskařovu úzu či čtenářovu horizontu, při vědomí jazykového vývoje. Nejstarší tisk se však od ostatních odlišuje předně tím, že má v druhé předmluvě (viz dále) a v textu *Testamentů* řadu tištěných marginálií identifikujících biblické citáty či odkazy v textu, případně přinášejících nějaký komentář, metatextové nebo gnómické sdělení; in margine zde také najdeme četné *maniculae*. Mladší tisky pak výjimečně inkorporovaly biblické marginální odkazy do textu, kdežto doplňková sdělení zcela vyloučily. Závažnější, byť drobný rozdíl najdeme – nedošlo-li k bezděčnému přeskočení úseku textu, které se přeneslo dál – v nadpisu části o Jozefovi a Aseneth (viz níže pozn. 33): v mladších tiscích počínaje tiskem z let 1449–1451 chybí věta zdůrazňující alegorický význam nevěsty (Církve) a ženicha (Krista).

16) V české historiografii se také setkáme s jednoslovným názvem *Asenech*.

Bonihomis († asi 1353) (BIOSCA BAS 2020). *Jozef a Aseneth* je staročeským převodem středolatinského vyprávění, jež známe ze *Speculum historiale* Vincenta z Beauvais, ale také ze samostatných opisů.

České rukopisy a tisky *Testamentů*

Uvedl jsem výše,¹⁷ že Josef zaujímá v *Testamentech* ústřední roli. Postava Jozefa také spojuje všechna čtyři právě uvedená díla (*Genesis*, *Poručenství dvanácti patriarchů*, *Život Jozefův* a *Jozef a Aseneth*). V českém pozdně středověkém prostředí 1. poloviny 15. století došlo při jejich českojazyčné recepci k těsnému provázání, propojení a interpolování do souvislého jozefovského narativu, který textově nejkomplexněji reprezentují dva bohemikální rukopisy, filiačně navzájem velmi blízké: Praha, Národní knihovna České republiky, sign. XVII B 15, ff. 336vb–364ra, 364rb–382v (1465)¹⁸ a Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, sign. IV Q 169, ff. 25r–93v (1491)¹⁹. Jde jednoznačně o opisy, které však neměly společnou předlohu.²⁰ Celek vyprávění o Jozefovi je v obou těchto rukopisech zapsán v jakémsi až genealogickém či románovém pojetí. Anonymní staročeský pořadatel a autor zajímavé předmluvy označil toto široké textové znění *Života Jozefova* jako „*utěšené sebranie*“ a dodal: „[...] všecko, což sem z Bible, z knih těchto [tj. z *Života Jozefova*], z knížek o jeho svatbě [tj. z *Jozefa a Aseneth*] i z knih poručení posledních jeho i jeho bratří [tj. z *Poručení dvanácti patriarchů*] shledati mohl, v toto sebranie pořad [= popořádku] s pilností snesl sem“.²¹

Naše staré tisky *Testamentů* vycházejí právě z této větve staročeské rukopisné tradice, jak vyplývá z kolace rukopisů s tiskem (SICHÁLEK 2017) a jak postřehl před více než sto lety ruský slavista M. N. Speranskij, přestože pracoval jen s velmi omezeným textovým materiálem, tvořeným jen dvěma rukopisy a jedním tiskem (SPERANSKIJ 1907).

B ani W sice nebyly předlohou pro tisk, představují však shodné přímé články v rodokmenu tisků. Tam, kde je v porovnání se zbylou rukopisnou textovou tradicí vynechána v B, W část textu, nacházíme tuto vynechávku také ve starých tiscích *Testamentů*.

17) Viz pozn. 11.

18) Označuji jej dále siglou B.

19) Označuji jej dále siglou W.

20) Podrobněji SICHÁLEK 2017.

21) Praha, Národní knihovna České republiky, sign. XVII B 15, ff. 336vb–337ra.

Jen výjimečně narazíme ve starých tiscích *Testamentů* na podstatnější změny oproti znění rukopisů B, W, na motivické výpustky či dodatky, které by měnily smysl sdělení nad rámec jazykových úprav. Nejvýraznějším přídatkem v starých tiscích *Testamentů* oproti této rukopisné tradici je nerozsáhlá interpolace z testamentu Jozefova, zasazená v tiscích do jedné scény *Života Jozefova*, který je zde, jak jsem konstatoval výše, součástí narativu o *Jozefovi a Aseneth*. Tato interpolace je převyprávěním části Jozefova testamentu, přičemž původní vyprávění v 1. osobě bylo přizpůsobeno nové vypravěčské perspektivě a převedeno do referenčního vyprávění třetí osoby. Tato interpolace vstupuje do textu *Života Jozefova* (tj. součásti *Jozefa a Aseneth*) zcela plynule, a až v jejím závěru se objevuje intertextový odkaz, který tuto pasáž identifikuje jako vsuvku. Cituji závěrné vsuvky (první souvětí, které podtrhuji, pochází z testamentu Jozefova, další věty už představují onen zmíněný metatextový signál): „**V ten čas Mentifika, žena Putifarova, chodila u veliké slávy po všem Ejiptě etc**“. A mezi tím, než se kupci Hizmahelitové zase do Ejipta navrátili, co se dalo s Jozefem, pokudž byl u toho kupce, o tom sám v kšaftu svém vypravuje, protože není toho potřebí vypisovati. Zase ku první řeči se přistoupí, jak se dalo při bratřích Jozefových ještě na poušti, když prodali Jozefa.“²² Tato krátká interpolace nemá v rukopisné tradici *Života Jozefova* oporu.

Uvedu na následující straně krátkou textovou sondu srovnávající úryvek z testamentu Jozefova ze třech rukopisů se zněním z nejstaršího tisku.²³

22) Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. BA V 42, ff. R1v–R2r. Mladší tisky jen vypouští zkratku „etc.“ ukončující první souvětí.

23) Pozoruhodné je i blízkost jedné z marginálií v tisku a v rukopisu B, který reprezentuje textovou tradici, z níž tisk vychází.

Praha, Knihovna Národního muzea, sign. III H 29 (1470), f. 195r	B (Praha, Národní knihovna České republiky, sign. XVII B 15 (1465), f. 368ra	Praha, Národní knihovna České republiky, sign. XVII E 10 (1485), f. 139r	Testamenty (nejstarší tisk z r. 1545): Praha, Královská kánonie premonstrátů na Strahově, sign. BA V 42, f. O5v
A slyšte, synové moji, které sem sny mieval: Patnácte jelenův po pastvě chodiechu	Slyštež, synové moji, kteréž viděl sem sny: Dvanácte jelenův pasiechu se	A slyšte, synové moji, které sem syny miloval: Patnácte jelenův po pastvách chodiechu	Slyšte, synové moji, kteréž věci ²⁵ viděl sem skrze sen: Dvanácte jelenův páslo se
a deset se jich oddělilo po zemi, takéž i pět.	a devět oddělili sú se a rozptýleni jsú na zemi, takéž i třie.	a deset se jich oddělilo po zemi, takéž i pět.	a devět jich oddělilo se a rozptýleni sou na zemi, Takéž i o třech sem viděl.
A viděl sem, že z Juda narodila se panna majíc plášč biely [...]	A viděl sem, ²⁴ že z Judy narodila se jest panna mající štuolu kmentovú. [...]	A viděl sem je, že z Judu národu panna mající plášč biely [...]	A viděl sem, že z Judy narodila se panna mající roucho bílé. [...]
A všecy šelmy útok učinily na beránka [...]	A všecy šelmy pohrom učinily sú proti němu [...]	A všecy šelmy činily útok na beránka [...]	A všecy šelmy pohrom učinily proti němu [...]

24) In marg. rubr.: O Kristu narozeném z panny

25) In marg.: O Kristu Pánu i o Marii panně prorokuje.

Kompozice *Testamentů* ve starých tiscích

Kompoziční struktura *Testamentů* ve starých tiscích je v zásadě shodná ve všech tiscích počínaje nejstarším z nich z r. 1545 a konče tiskem z r. 1603:²⁶

Titul

a1r–a3r Předmluva I²⁷

a3r–b5r Předmluva II²⁸

b5r–b7v Genesis 49²⁹

A1r–Q1r *Testamenty*³⁰ (12 nečíslovaných kapitol podle jmen synů Jákobových, kteří postupně promlouvají: Rúben, Simeon, Lévy, Júdas, Zabulon, Izachar,³¹ Dan, Neptalim, Gád, Ašer, Jozef, Benjamin)³²

Q1v–Y3r *Jozef a Aseneth*³³ (15 nečíslovaných kapitol, tvořených jednak částí Života Jozefova,³⁴ pag. Q2r–V1v, jednak vlastním vyprávěním o Jozefovi a Aseneth, pag. 1v–Y3r).

26) Tisk z r. 1603 (což je předpokládané datum tisku) je dochován jen v pozdním opisu, s nímž jsem přímo nepracoval, a vycházím proto ze záznamu v *Knihopisu*.

27) Větší část z této předmluvy jsem citoval výše.

28) V tisku nadepsaná „Jiná předmluva“ (IBID.: a3r); zhruba třikrát delší než předmluva první, z níž částečně z vychází. Jejím vlastním tématem jsou: apologie apokryfů, neodporují-li Písmu a podávají-li zprávy o Kristu, kristocentrické pojetí víry, důraz na christologický a morální obsah *Testamentů*, nabádání k důkladnému čtení tisku.

29) To, že 49. kapitola *Genesis* předznamenává v textu tisku vlastní *Testamenty* (obsahuje totiž Jákobovo požehnání synům, tedy testament Jákobův, i v Předmluvě II výslovně uvedeno: „Také si vidělo za slušné, poněvadž tito Kšaftové již jmenovaných patriarchův svatých tuto se jeden po druhém pořad kladou, aby se nejprve přede všeckými položil Kšaft Jákoba patriarchy, otce jejich, kterýž napsán jest v Prvních kněžích Mojžíšových, v kapit. 49, slovo od slova takto“ (IBID.: b5r). Biblický překlad, který zde byl užít, se shoduje s druhým, pravopisně a jazykově revidovaným vydáním Severýnovy bible (1537), jejíž text v zásadě převzal Jiří Melantrich pro svoji bibli (1549). (O vztahu *Severýnovy a Melantrichovy bible* stručně KYAS 1997: 164, pozn. 43, a 168.)

30) V obvyklém sledu Jákobových synů (viz *Genesis*, kap. 49). Hlásková podoba jmen v tisku mírně kolísá, zejména co se týče kvantity.

31) Po závěru testamentu Izacharově následuje předznamenávající nadpis: „Tuto bude o čtyřech synech Jákobových, z druhých dvů manželek jeho pošlých. Nejprv Baala porodila“ (IBID.: J1r).

32) Po skončení testamentu Benjaminově následuje explicit: „Dokonává se Testament anebo Kšaft dvanácti patriarchův, synův Jákobových“ (IBID.: Q1r).

33) „Počíná se historia, jenž slove Asenath, v starodavních skrytých židovských spisích nalezená, v český jazyk přeložená a na světlo vydaná. V nížto se pokládá nejprv o prodání Jozefa a o vysvobození z žaláře, potom o jeho ženění, při kterémžto vyznamenával ženich Krista Pána a nevěsta Církev svatú. Přitom mnohá skrytá tajemství, v Písmích svatých zavřená, na místech svých doložená najdeš“ (IBID.: Q1v, uvedený titul vyplňuje – v umístění na střed – celou stranu). Explicit: „Dokonává se historia, jenž slove Asenath“ (IBID.: f. Y3r). Citovaný explicit čteme jen v nejstarším tisku. Není ve druhém nejstarším tisku z r. 1549–1551, ani v tisku z r. 1570; tisk z r. 1601 je na konci fragmentární.

34) Relativně obsáhlé vyprávění „o prodání Jozefa a o vysvobození z žaláře“, uvedené v incipitu, resp. nadpisu *Jozefa a Aseneth* (viz předchozí pozn.) zde tvoří úvod k příběhu o Jozefovi a Aseneth, vlastně jeho prehistorii. Nejde však – geneticky viděno – o část díla *Jozef a Aseneth*, ale o část (zhruba první polovinu) *Života Jozefova*.

Jak jsem konstatoval výše,³⁵ anonymní konceptor tiskového textu *Testamentů*³⁶ nepřevzal, pokud šlo o 49. kapitolu z *Genesis*, starší rukopisné znění známé z rukopisu B či W, ale užil soudobý úspěšný překlad Severýnův. Co se týče zbylé většiny textu, převzal tento pořadatel – vyjma dvou předmluv – starší rukopisný text, blízký znění reprezentovanému rukopisy B a W (z 2. pol. 15. století); u předmluv není vyjasněna ani otázka jejich původce, ani jejich pramen.

Středolatinský překlad Testamentů, pořízený anglickým biskupem Robertem Grossetestem, i oba latinské překlady řeckého znění *Jozefa a Aseneth* (u jednoho se uvažuje také o autorství téhož biskupa) snad souvisely s problematikou náboženské konverze židovské menšiny, kdy obrácení *Aseneth* bylo chápáno jako prefigurace obrácení Židů ke Kristu (NISSE 2006: 738, 747–753; STANDHARTINGER 2009: 226–227). Lze se domýšlet obdobné tendence i později u raně novověkých tisků českých *Testamentů*, které v průběhu sedmi let, 1545–1552, vyšly hned třikrát, dvakrát na Moravě a jednou v Čechách? V obou předmluvách se opakovaně zdůrazňuje negativní úloha Židů při recepci díla: třebaže bylo psáno původně „židovsky“, svým obsahem svědčí o Kristu jako pravém Mesiáši, Židé proto bránili jeho rozšíření... Vedle toho však delší z předmluv (výše ji označuji Předmluva II) naznačuje jiný, obecnější recepční horizont. Akcentuje narativně teologickou dimenzi celku, jeho didaktickou intenci a profetické vyznění. Ediční a čtenářský zájem jistě posilovalo také sdělení, že kniha představuje vlastně novinku, byla prý dlouho skryta, „takže učitelé aneb staří vykladači Písem svatých nalézti jí nemohli“³⁷. Kratší předmluva navíc zaštiťuje dílo autoritou anglického biskupa a zmiňuje prostředkující roli řecké učenosti. Další poznatky by mohla přinést podrobnější analýza druhé předmluvy, tiskových marginálií v nejstarším tisku i širší zohlednění soudobé domácí tištěné produkce.

Tiskový fragment *Testamentů*?

Zůstává otevřenou otázkou, nakolik lze k souboru českých tisků *Testamentů* z 16. stol. počítat i fragment, který obsahuje část českého textu *Jozefa a Aseneth*. Znal jej sice už Č. Zíbrt, ale identifikoval jej ne zcela přesně (ZÍBRT 1912: 66). Nově jej popsal, přesněji identifikoval a zpřístupnil až P. Voit: tisk podle jeho

35) V pozn. 29.

36) Snad prostějovský měšťan Matyáš Pražák, který zčásti financoval náklad nejstaršího tisku z r. 1545, jak čteme v impresu.

37) Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. BA V 42, ff. a1v–a2r.

zjištění pochází z období 1501–1508 a tiskařem byl Mikuláš Bakalář (VOIT 2012). Už Zíbrt se dohadoval: „Bylo by to snad první, nikde jinde nezachované vydání testamentů?“ (ZÍBRT 1912: 66) K obdobné otázce míří i Voit; váhá sice, zda považovat jednolistový fragment za pozůstatek celých *Testamentů*, nebo jen vyprávění o *Jozefovi a Aseneth*, ale je nakloněn, zdá se, spíš první možnosti (srov. VOIT 2017: 79, 85 a 87). Dochovaný tiskový fragment obsahuje znění prostřední části příběhu o Jozefovi a Aseneth. Neshoduje se však podle mého soudu ani s českým zněním tradovaným v tiscích, ani se staročeskými rukopisnými verzemi, s nimiž naopak shodu vidí Voit (VOIT 2012: 59).³⁸ Domýšlí-li se tento přední znalec rané tiskové kultury, že Bakalář v případě jednolistu s částí textu *Jozefa a Aseneth* „obnovil tiskem právě tu textovou tradici, kterou nám zpřítomňují opisy dodnes zachované“ (VOIT 2012: 59), tříští se relevance takového závěru o hlavní problém: tato tradice rozhodně není jednotná. Jak jsem uvedl už výše, staročeský *Jozef a Aseneth* existuje ve dvojí překladové verzi, tato fragmentární tisková verze je pak, třetí.

PRAMENY

Rukopisy

- Praha, Národní knihovna České republiky, sign. XVII B 15, ff. 336vb–382v (1465)
Praha, Knihovna Národního muzea, sign. III H 29, ff. 1r–207v (1470)
Praha, Národní knihovna České republiky, sign. XVII E 10, ff. 93r–139v (1485)
Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, sign. IV Q 169, ff. 25r–93v (1491)

Tisky

ANONYM

1588 *Knihla tato bohomyšlná a velmi pěkná [...] o žalostivém kvilení a hořekování Otcův svatých v temnostech [...]*, Národní knihovna České republiky, sign. 54 E 8, (Praha: Jiřík Dačický). Dostupné také z: <https://books.google.cz/books?vid=NKP:1002389296&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>; [přístup 9. 5. 2025]

ANONYM

1545 *Testament anebo Kšaft dvanácti patriarchův, synův Jákobových*, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. BA V 42 (Prostějov: Jan Günther – Matyáš Pražák)

38) Čtenářská edice jednoho z rukopisů, kterou připravila M. Nedvěďová (KOLÁR – NEDVĚDOVÁ 1983), je restituční špatně dochovaného textového podání a slovně neodráží rukopisné znění žádného textového pramene. Nepřihlédneme-li k textové kritickým poznámkám editorky – což Voit neučinil –, nelze rekonstruovaný text čtenářské edice užít pro komparaci a sledování reálných textových vztahů. P. Voit se vedle toho odvolává na různocnění z edice A. J. Vrfátka (VRÁTÁTKO 1862) – tato edice je však nejen netransparentní, ale rovněž nepodává, podobně jako edice Nedvěďové, veškerý textový pramenný materiál.

ANONYM

1601 *Testamentové aneb Kšaftové dvanácti patriarchů synův Jákobových*, Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 27 F 13 (Praha: Anna Adamová z Aventýna)

LITERATURA

BIOSCA BAS, Antoni (ed.)

2020 *Alfonsi Bonihominis Opera omnia* (Turnhout: Brepols)

BOČKOVÁ, Hana

2009 *Knihy nábožné a prosté: k nábožensky vzdělávací slovesné tvorbě doby barokní* (Brno: Matice moravská)

DE JONGE, Henk Jan

1975 „Die Patriarchentestamente von Roger Bacon bis Richard Simon, mit einem Namenregister“, in DE JONGE, Marinus (ed.): *Studies on the Testaments of the Twelve Patriarchs: Text and Interpretation* (Leiden: Brill), s. 3–42

DE JONGE, Marinus

1991 „Robert Grosseteste and the Testaments of the Twelve Patriarchs“, *The Journal of Theological Studies*, roč. 42, č. 1, s. 115–125

1993 „The Transmission of the Testaments of the Twelve Patriarchs by Christians“, in *Vigiliae Christianae* 47, č. 1, s. 1–28

2002 „Testamente der XII Patriarchen“, in MÜLLER, Gerhard (ed.): *Theologische Realenzyklopädie*, sv. 33 (Berlin – New York: de Gruyter), s. 107–110

2003 *Pseudepigrapha of the Old Testament as Part of Christian Literature: The Case of the Testaments of the Twelve Patriarchs and the Greek Life of Adam and Eve* (Studia in Veteris Testamenti pseudepigrapha, 18) (Leiden: Brill)

DOBROVSKÝ, Josef

1818 *Geschichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur* (Prag: Haase). Dostupné také z: <https://archive.org/details/geschichtederb00dobr> [přístup: 8. 5. 2025]

HAELEWYCK, Jean-Claude (ed.)

1998 *Corpus christianorum. Clavis apocryphorum Veteris Testamenti*. Corpus christianorum (Turnhout: Brepols)

HOLLANDER, Harm W.

1981 *Joseph as an ethical Model in the Testaments of the Twelve Patriarchs* (Leiden: Brill)

JIREČEK, Josef

1860 „Staročeské duchovní romány“, in JIREČEK, Josef – JIREČEK, Hermenegild (eds.): *Rozpravy v oboru historie, filologie a literatury* (Videň: nákl. vl.), s. 76–78

JUNGMANN, Josef

1825 *Historie literatury české* (Praha: Písmem Antonína Straširypky). Dostupné také z: <https://archive.org/details/historieliterat00junggoog> [přístup: 7. 8. 2025]

1849 *Historie literatury české*, ed. V. V. Tomek (Praha: V kommissí Kněhkupectví F. Řivnáče; 2., rozšíř. vyd.) (Nákladem Českého museum číslo XXXII) (dostupné také z: <https://archive.org/details/josefajungmanna-00junggoog> [přístup: 7. 8. 2025])

HORÁK, František (ed.)

1965 *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Díl II. *Tisky z let 1501–1800*, část VIII. (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd). Digitální verze: <http://www.knihopis.cz/> [přístup: 8. 5. 2025]

KOLÁR, Jaroslav

2000 „Poručenství dvanácti patriarch“, in OPELÍK, Jiří (ed.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*, díl 3, sv. II: P–Ř (Praha: Academia), s. 1020–1021

2008 „Aseneth“, in MERHAUT, Luboš (ed.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*, díl 4, sv. II: U–Ž. Dodatky A–Ř (Praha: Academia), s. 1879

KOLÁR, Jaroslav – NEDVĚDOVÁ, Milada (eds.)

1983 *Próza českého středověku* (Praha: Odeon)

KUGLER, Robert A.

2001 *Testaments of the Twelve Patriarchs* (Sheffield: Sheffield Academic Press)

KYAS, Vladimír

1997 *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, ed. PEČÍRKOVÁ, Jaroslava (Praha: Vyšehrad)

LEHÁR, Jan

2008 „Život Jozefův“, in MERHAUT, Luboš (ed.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*, díl 4, sv. II: U–Ž. Dodatky A–Ř (Praha: Academia), s. 1855

NISSE, Ruth

2006 „Your Name Will No Longer Be Aseneth: Apocrypha, Anti-martyrdom, and Jewish Conversion in Thirteenth-Century England“, *Speculum*, roč. 81, s. 734–753

2017 *Jacob's shipwreck: Diaspora, Translation, and Jewish-Christian Relations in Medieval England* (Ithaca – London: Cornell University Press)

SICHÁLEK, Jakub

2017 *Staročeský apokryf o Jozefovi Egypťském* (nepubl. dis. práce obhájená na Ústavu české literatury a komparistiky FF UK v Praze v dubnu 2018)

2019 „Genealogie české středověké prózy o Jozefovi a Aseneth“, *Studia mediaevalia Bohemica*, roč. 11, č. 1, s. 7–20

SOUŠEK, Zdeněk (ed.)

1995 *Knihy tajemství a moudrosti. Sv. 1. Mimobiblické židovské spisy: pseudepigrafy* (Praha: Vyšehrad)

SPERANSKIJ, Michail Nestorovič

1907 „Zavěty dvěnadcti patriarchov' v starinnoj češskoj pismennosti“, in *Sbornik statej posvjaščennych počitateľjami Akademiku ... V. I. Lamanskomu*, část 1. (S.-Peterburg: Akademia nauk), s. 19–40

STANDHARTINGER, Angela

2009 „Zur Wirkungsgeschichte von Joseph und Aseneth“, in ECKART, Reinmuth (ed.): *Joseph und Aseneth* (Tübingen: Mohr Siebeck), s. 219–234

TRUHLÁŘ, Josef

1906 *Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a univerzitní knihovny* (Praha: Česká akademie)

TŘÍŠKA, Josef

1972 „Anonymní česká literatura předhusitské reformace“, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, roč. 12, č. 1–2, s. 155–207

VACULÍNOVÁ, Marta

2021 „K termínům dedikant a dedikátor“, *Knihy a dějiny*, roč. 28, č. 1–2, s. 182–183 DOI: <https://doi.org/10.23852/KAD.2021.28.07>. ISSN 1210-8510. Dostupné z: <https://asjournals.lib.cas.cz/knihyadejiny/article/uuid:07f64f20-137a-4516-bb82-df8653f185a0> [cit. 2025-04-16]

VOIT, Petr

2012 „Nálezová zpráva o fragmentech tří pozdněantických próz tištěných počátkem 16. století: Gesta Romanorum, Asenech, Kronika o Apollonioví“, *Česká literatura*, roč. 60, č. 1, s. 55–75

2017 *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí II. Tiskaři pro víru i tiskaři pro obrození národa 1487–1547* (Praha: Academia)

VRĚÁTKO, Antonín Jaroslav

1862 „Aseneth: román biblický. Život Josefa: román biblický“, *Časopis Českého muzea*, roč. 36, s. 64–76, 175–186, 213–230

ZÍBRT, Čeněk

1912 „Staročeská Poručenství patriarch dvanácti, synův Jakobových (Testamenta XII. patriarcharum)“, *Časopis Českého muzea*, roč. 86, s. 1–81

1913 „Rukopisné varianty staročeských Poručenství patriarch dvanácti v Perně r. 1595 a J. Cereghettiho ze století XVIII.“, *Časopis Českého muzea*, roč. 87, s. 80–92

Mgr. Jakub Sichálek, Ph.D., jakub.sichalek@email.cz, ORCID: 0009-0001-0719-4923, Ústav české literatury, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika / Department of Czech Literature, Faculty of Arts, Masaryk University, Brno, Czech Republic

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.